

СИСТЕМА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ Г. СКОВОРОДИ

THE SYSTEM OF SOCIOPOLITICAL VIEWS OF G. SKOVORODA

Донченко О.І., к.ю.н.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена здійсненню теоретико-правового аналізу суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди.

Звернено увагу на те, що творчість Г. Сковороди називають епістолярною спадщиною. Саме з листів ми можемо побачити становлення його суспільно-політичного світогляду. Він демонструє негативне ставлення до панівного класу, висвітлює їхні негативні звички, звертає увагу на поміщицькі свавілля щодо закріпачених людей.

Акцентовано на тому, що філософію Г. Сковороди називають проявом українського кордоцентризму, який виступає очевидною формою гуманізму на вітчизняних теренах, він є виявом загальнолюдських цінностей в українській ментальності, демонструє важливість присутності людини у складі буття і через людяність впливає на розбудову гуманного суспільства.

Визначено, що Г. Сковорода обстоює свободу і права кожної людини, що в перекладі на тогочасну політичну мову передбачає демократичну тенденцію. Воля пов'язується з боротьбою за національне і соціальне визволення, що закладає основу для традиційних цінностей українського національного світогляду.

Звернено увагу, що ідея «спорідненої праці» – це основа суспільного ладу, запорука громадського порядку, а також умова реалізації рівності і рівноправ'я. Ідея «спорідненої праці» передбачає, що кожен через самопізнання відкриває себе, власні природні схильності до певної діяльності. Сродність у Г. Сковороди є важливим універсальним законом, виконання якого забезпечує мир і порядок, долається соціальне відчуження, вирішуються проблеми нерівності. Ідея «спорідненої праці» логічно пов'язана з концепцією «нерівної рівності», які відкривають людині шлях до щастя. Виступаючи з критикою формальної рівності, що заснована на універсальній «неспорідненості», він протиставляв їй внутрішню «нерівну рівність» як можливість реалізації кожним своїх здібностей, право кожного на індивідуальність.

У суспільному житті це означає, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого – усі різні, всі отримують рівні шанси і можливості, але з огляду на внутрішній світ кожного і внутрішній потенціал головним критерієм вибору людиною морального життєвого шляху є «спорідненість» її з певним типом поведінки. Підкреслено, що «споріднена праця» – це вираження ступеня соціальної справедливості, а право як механізм встановлення закладеної в «спорідненій праці» справедливості має виходити від людини, виражати не стільки зовнішню, скільки внутрішню міру її волі.

Ключові слова: споріднена праця, нерівна рівність.

The article is devoted to the implementation of the theoretical and legal analysis of the sociopolitical views of G. Skovoroda.

The author draws her attention to the fact that the work of G. Skovoroda is called epistolary heritage. It is from the letters that we can see the formation of his sociopolitical worldview. He demonstrates a negative attitude towards the ruling class, illuminates their negative habits, draws attention to the tyranny of the landowners in relation to serfs.

It is emphasized that the philosophy of G. Skovoroda is called a manifestation of Ukrainian cordocentrism, which is a form of humanism and manifestation of universal values in the Ukrainian mentality. It also demonstrates the importance of human presence in the composition of life, and through humanity affects the development of a humane society.

It was determined that G. Skovoroda defends the freedom and rights of every person, which, speaking in the political language of that time, provides for a democratic tendency. Will is associated with the struggle for national and social liberation, which lays the foundation for the traditional values of the Ukrainian national worldview.

The author highlights that the idea of "kindred labor" is the basis of the social system, the guarantee of public order, as well as a condition for the realization of equality. The idea of "kindred labor" provides that everyone, through self-knowledge, discovers himself, his natural inclinations for certain activities. For G. Skovoroda, "kindred" is an important universal law, the implementation of which ensures peace and order overcomes social alienation and solves problems of inequality. The idea of "kindred labor" is logically connected with the concept of "unequal equality", which opens the way for a person to happiness. Criticizing formal equality based on universal "non-congruence", he opposed it with internal "unequal equality" as an opportunity for everyone to realize their abilities, everyone's right to individuality.

In public life, this means that all people, on the one hand, are equal before God, and on the other, all are different, everyone will receive equal chances and opportunities, but proceeding from the inner world of each and inner potential. The main criterion for a person's choice of a moral life path is its "kindred" with a certain type of behavior. It is emphasized that "kindred labor" is an expression of the degree of social justice, and the right, as a mechanism for establishing the justice inherent in "kindred labor", should come from a person, express not just an external, but also an internal measure of his freedom.

Key words: kindred labour, unequal equality.

Постановка проблеми. Творча спадщина Г. Сковороди є об'єктом дослідження багатьох галузей науки, зокрема філософії, історії, соціології, політології, педагогіки, літератури тощо. Осмислення його світоглядних позицій є вкрай важливим і необхідним також і з позиції сучасного державотворення в Україні, формування вітчизняної національної ідеї, суспільної свідомості і правосвідомості, адже Г. Сковорода є одним із видатніших українських філософів XVIII ст., які збагатили національну політико-правову думку новими ідеями і поглядами.

Не створивши власної філософської системи, але будучи філософом за покликанням душі, Г. Сковорода вводить в українську політико-правову думку світоглядні поняття, які стали своєю чергою елементами теоретичних конструктів української національної ідеї в майбутньому. Це, зокрема, демократія, право, права,

свободи, громадянське суспільство, гуманізм і справедливий правопорядок.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Г. Сковороди досліджувалася в працях багатьох дослідників. Проте наукові дослідження політико-правових ідей і поглядів Г. Сковороди розглядаються фрагментарно, що і зумовило це дослідження. Цікавими є наукові розвідки таких авторів, як Т. Боєва, П. Чаяло, О. Осетрова, А. Клюй, В. Ушак тощо.

Мета статті: 1) провести аналіз суспільно-політичної думки Г. Сковороди; 2) дослідити відображення ідеї «спорідненої праці» і принципу «нерівної рівності» у формуванні суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди та їх вплив на соціальну справедливість і державно-правовий розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу. Творчість Г. Сковороди є надзвичайно широкою і глибокою. Такий науковий

інтерес, що не просто не вщухає з роками, а й постійно зростає, пояснюється тим, що філософський зміст його спадщини характеризується складністю та багатогранністю, динамічністю (незважаючи на час), їй присвячене досить широке коло наукових досліджень, в яких кожен твір або байка розглядаються з різних сторін, в різних аспектах та в рамках різних галузей науки, що є, звичайно, позитивним і корисним для всебічного її дослідження.

Творча спадщина Г. Сковороди є об'єктом дослідження і з позиції сучасного державотворення в Україні, формування вітчизняної національної ідеї, суспільної свідомості і правосвідомості, адже Г. Сковорода є одним із видатних українських філософів XVIII ст., які збагатили національну політико-правову думку новими ідеями і поглядами.

Погоджуючись із думкою всіх авторів щодо актуальності і важливості творчої спадщини Г. Сковороди, вважаємо за необхідне звернути увагу на його суспільно-політичні погляди, на соціально-філософську складову частину його багаторічної творчості, а також на погляди щодо природного права, державного устрою тощо.

У науковому дослідженні Т. Боевої зазначено, що творчість українського мислителя Г. Сковороди є продовженням традиції І. Вишенського щодо «виявлення й викриття протиріч у суспільстві та постановки завдань у цьому зв'язку перед українською спільнотою» [1, с. 174]. Дійсно, їх стиль життя і світогляди суттєво схожі.

І. Вишенський (між 1545(1550) – після 1620) належав до тих авторів, які не користувалися популярністю за життя. Коло прихильників І. Вишенського за його часів не було великим, жоден його твір не викликав резонансної дискусії, його ім'я не фігурує в друкованих полемічних творах кінця XVI – початку XVII ст., на нього майже не посилалися православні, католицькі чи уніатські полемісти. Переважно твори цього автора переписувалися від руки, за винятком одного його твору – «Послання до князя К. Острозького», надрукованого у 1598 р. Така маргінальність І. Вишенського пояснювалась, з одного боку, стилем його життя. Так, творчий період переважно пройшов на Афоні без інтенсивних контактів із діячами української культури. Він не прагнув брати активну участь у тогочасному українському житті і знаходився під сильним впливом ісихазму. З іншого боку, це пояснюється стилем і формою творів. Зокрема, дослідники творчості І. Вишенського звертають увагу, що для його творів характерний «крайній консерватизм творів у поєднанні із християнським егалітаризмом, що не особливо імпонувало освіченій публіці переважно зі шляхетського середовища» [2, с. 53]. При цьому його твори нагадували не богословські трактати, а публіцистичні статті і памфлети, які не підпорядковувалися правилам тогочасної полемічної літератури, яка представляла собою тексти кількох авторів, в яких обговорюються проблемні питання релігійної дискусії між католицькою та православною церквами з метою їх об'єднання. Отже, «коли ми іменуємо І. Вишенського письменником-полемістом, то варто враховувати, що це не був «класичний» полеміст тогочасної доби» [2, с. 53].

І. Вишенський закликав співвітчизників відвернутися від католиків, пропагував незалежність української церкви як єдиний вихід із тогочасного скрутного становища [3, с. 19].

Суспільним ідеалом І. Вишенського виступає рівність та свобода людини, а це можливо тільки з поверненням до ранньохристиянських демократичних істин православного християнства, що підтверджує вплив ісихазму. Насильство, деспотизм і тиранія є наслідками світського життя, багатства, розкоші і бажання необмеженої влади. Тому основою світського життя має стати саме християнська віра, яка містить демократичні основи рівності, свободи, справедливості і очищена від католицизму, оскільки Папа римський ігнорує природні права, що знайшли своє втілення у Святому Письмі [4].

За життя Г. Сковороди також не було надруковано жодного твору, але, попри це, він мав значний вплив на сучасників і подальші покоління своїми байками, піснями, філософськими творами, а також способом життя. Відомий вітчизняний політичний діяч, ідеолог українського інтегрального націоналізму Д. Донцов часто цитував Г. Сковороду і підкреслював, «що в його творах є міцна основа для традиційних цінностей українського національного світогляду» [5, с. 170]. Також його називають «пробудником пробудників», відродження і пробудження української нації нового часу насправді починається від Г. Сковороди [5, с. 172].

Треба сказати, що то був один із найскладніших періодів нашої історії. Як зазначає Т. Боева у дослідженні поглядів Г. Сковороди щодо державного устрою, це період активного пристосування української еліти до нових умов життя, і Г. Сковорода відчув негативну тенденцію нашої історії, а саме зраду освічених класів інтересів народу. Дослідницею зазначено, що «ця зрада полягала в тому, що козацька старшина відмовлялася від власної національної, соціально-психологічної, політичної, культурної ідентичності і ставала на хибний шлях пристосування до чужих умов життя» [1, с. 175]. Правобережжя, яке знаходилося під владою Польщі, було перманентно охоплене визвольною боротьбою, яка увійшла до історії як гайдамацький рух, а на Лівобережжі і Слобідській Україні посилюється тиск царської влади, ліквідовано Запорізьку Січ, змінено територіальний поділ, введено губернський устрій, козаці полки переведено до регулярної армії і остаточно закріпачено селян [6].

Як зазначають вітчизняні автори В. Горбатенко, М. Остапенко, І. Горбатенко, Г. Сковорода є останнім великим мислителем козацької доби, який у суспільно-політичному сенсі є «характерним представником перехідного часу від епохи національного занепаду до нового етапу українського відродження – вже у тенетах Російської імперії». Авторами зазначено, що «його погляди формувалися в умовах боротьби пригноблених мас проти поневолювачів, що вилилась у великі повстання українських селян під проводом Максима Залізняка та Івана Гонти. Поступово Україна остаточно втрачає здобуте в боротьбі за незалежність і поглинається північним сусідом, скочується у прірву національного занепаду [7, с. 28].

Творчість Г. Сковороди є проявом української епістолярії і тому її називають епістолярною спадщиною. Це було листування з М. Ковалинським (приблизно 79 листів) з 1762 р. по 1794 р., тобто до останніх днів Г. Сковороди [6]. Саме з цих листів ми можемо побачити становлення його суспільно-політичного світогляду.

Зокрема, Г. Сковорода демонструє негативне ставлення до панівного класу і царизму, висвітлює негативні звички до розкоші панівних прошарків населення, звертає увагу на поміщицькі свавілля і безкарність щодо підпорядкованих, закріпачених людей [6]. Як зазначає В. Ушак, він поважав свій народ, віддавав йому знання, розум і серце, до заможних класів ставився негативно, критикував їх спосіб життя та вади, не визнавав «хороших» царів, вважав, що царський двір це «кубло обманів і злочинів» [8, с. 154].

До речі, в цих листах Г. Сковорода звертається до античних авторів, на відміну від І. Вишенського, який закликає вивчати тільки християнську літературу, а не Платона і Аристотеля. Зокрема, Г. Сковорода використовує постулати класичних джерел античних авторів, біблійних притч і фразеологізмів і деякі фрагменти пише грецькою мовою або латиною [6]. До речі, варто

звернути увагу і на таку поширену в наукових колах думку, що погляди Г. Сковороди і Сократа суттєво схожі, і часто Г. Сковороду називають українським «Сократом». Не заглиблюючись у філософію обох, звернемо увагу на їхні суспільно-політичні погляди. І Сократ, і Г. Сковорода розглядали працю як основне джерело існування людини і суспільства, а визначення покликання людини, шляхів і способів її самореалізації, досягнення високого морального ідеалу, пошук позитивного сенсу життя є головним у вченні обох мислителів. Однак різняться ставлення їх до різних верств населення. На відміну від Г. Сковороди, Сократ «хоча і проводив свої філософські бесіди переважно серед простого люду, проте не захищав його інтересів, а був ідеологом рабовласницької знаті» [8, с. 154].

Погоджуємося з В. Ушаком щодо спільностей і відмінностей у філософському світогляді Сократа і Г. Сковороди, що зумовлені «особливостями епох, в яких вони жили, різноманітністю їх онтологічних, гносеологічних та етичних поглядів» [8, с. 155].

Отже, незважаючи на той факт, що за життя Г. Сковороди його праці не друкувалися, саме завдяки поширенню рукописів, листуванню і усним переказам він користувався популярністю і про нього знали навіть за межами України.

Цікаво, що філософію Г. Сковороди називають проявом українського кордоцентризму, коли дійсність приймається і розуміється не стільки мисленням, скільки серцем, тобто превалюють емоції, почуття, душа тощо.

У науковому дослідженні Т. Боевої зазначено, що в цьому контексті, з точки зору Г. Сковороди, однією з проблем суспільства є спотворення людьми своєї «функції», прописаної в душевному серці. Дослідниця наводить приклад з українською елітою, яка у XVIII ст. з огляду на історичні умови намагалася стати схожою на російських дворян, або приклад із козацькою старшиною, яка розміняла волю на збагачення, а самостійність – на дворянські титули [1, с. 174–175].

Український кордоцентризм передбачає, що основою існування і розвитку цілісної людини як єдності духу, душі й тіла є саме дух, духовне вдосконалення. А таке уявлення є результатом впливу головних засад християнства, коли людина складена із тіла, душі й духу і саме дух, який називають серцем, відіграє провідну роль у розвитку особистості в людині.

У науковому дослідженні С.В. Киселиці щодо українського кордоцентризму зазначено, що духовність є основним критерієм існування мислячої, співпереживаючої, відповідальної людини, а також мотивом толерантного, сердечного, доброзичливого ставлення до іншої людини.

Авторка зазначає, що «філософія серця уможливує ефективну протидію колізіям сучасної історії, виступає гарантом присутності людини у складі буття, своєрідним доробком – через людяність – у розбудову гуманного суспільства» [9, с. 23]. Отже, на думку авторки, кордоцентризм виступає очевидною формою гуманізму на вітчизняних теренах, він є виявом загальнолюдських цінностей в українській ментальності, а чільне місце в історії українського кордоцентризму, серед інших, займає творчість Г. Сковороди. Цілком погоджуємося, що «його ідея про можливість глибинного пізнання буття через людину має значення не лише у філософському, а й у політологічному сенсі» [7, с. 28].

Твори Г. Сковороди не друкувались, оскільки тодішня цензура знайшла їх «противними Святому Писанію і образливими для чернецтва», хоча він був вихований у душі філософсько-релігійного навчання і у своїй філософії, як і І. Вишенський, спирався на Біблію. Г. Сковорода, постійно читаючи і аналізуючи Біблію, називає її універсальним джерелом загальнолюдського морального буття. Його можна сміливо назвати знавцем і інтерпретатором Біблії.

Релігія на ту пору була монополістом істини, але Г. Сковороду неможливо було «впакувати» в жодну систему цінностей, крім тих, які він сам собі склав. Він блискуче інтерпретував Біблію, а церква вкрай негативно ставилася до такого явища, адже тільки вона має таке монополісне право. Такий напрям християнства, як протестантизм, не знайшов в Україні соціального і духовного підґрунтя, але Г. Сковороду можна вважати яскравим протестантом у тому сенсі, що він сам брався до вивчення, аналізу і інтерпретації Біблії. Він закликає своїх читачів до самостійного читання і вивчення Біблії, бо Бог всередині кожного, але тодішня церква – це інститут ієрархії. Г. Сковорода не визнавав церковної і світської ієрархії, не любив церковних ритуалів, віддаючи перевагу особистій духовній свободі.

У відомому вірші Г. Сковороди «De Libertate» йдеться про свободу, він обстоює права кожної людини, що в перекладі на тогочасну політичну мову означає демократичну тенденцію. Як зазначено у науковому дослідженні А.І. Клюй, свобода у творах Г. Сковороди є «вагомим екзистенційним та ціннісним модусом», він вважає її «запорукою вільного розвитку людських чеснот і здібностей, основою суспільної гармонії, без якої не може утвердитись справедливність» [10, с. 77]. Центральною тематикою «De Libertate» виступає оспівування волі як найбільшого багатства людини, утвердження свободи як найвищої суспільної цінності, тільки за умови отримання волі людина стає щасливою. Крім того, «De Libertate» є показник сміливості і мужності Г. Сковороди в складний період посилення кріпацтва, оскільки воля пов'язується з боротьбою за національне і соціальне визволення, уславлення народного героя Б. Хмельницького, що закладає основу для традиційних цінностей українського національного світогляду.

Як зазначено А.І. Клюй, життєствердним модусом буття в Г. Сковороди є любов і свобода, вони допомагають долати страх і самотність, а «вершина любові – християнська любов до ближнього» [10, с. 77].

Треба сказати, що Г. Сковорода порівнював любов із дружбаю. Якщо життя – це мандрівка, то дружба – це той візок, який полегшує рух далі. І любов, і дружба приносять моральне задоволення, а значить, сприяють розвитку духовності. Іншими словами, йдеться про те, що людина здатна визначитися зі своїм покликанням, життєвою позицією лише в спільноті, у суспільстві, коли поряд є інші люди. Для людини спільнота є вкрай необхідною, адже те, чого не може зробити одна людина, може зробити інша, і разом вони творять загальне благо. Своєю чергою людина з високими моральними якостями, як-то: працьовитість, правдивість, чесність, скромність, сила волі тощо, стає всебічно розвинутою особистістю, що вкрай важливе для суспільства. «Підготовка вільної людини, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства, людини, здатної жити й боротися, – основне завдання суспільства» [1, с. 176]. Для цього він пропонував вчити всі галузі науки, зокрема мови, літературу, музику, математику, філософію тощо.

Тут також відчувається вплив античної літератури, зокрема значення розуму, знань, доброчесності і сократівської фрази: «Є тільки одне благо – знання, є тільки одне зло – неучтво».

Варто зауважити, що на формування суспільно-політичного світогляду Г. Сковороди вплинуло не тільки його навчання в Києво-Могилянській академії, аналіз і коментарі Біблії. Також мала велике значення подорож за кордон і мандрівки по українських селах, спілкування з різними верствами населення, а також педагогічна діяльність. Деякими авторами зазначено, що Г. Сковорода розробив основні норми національної педагогіки, які визначаються через з'ясування ідеального образу українця, який має бути відмінний від ідеалу інших

національностей. Завдання національної педагогіки розглядає він крізь призму реалій української нації і держави. Він захищав вроджені здібності і талант дитини, відкидав ідеї станового розвитку учня, виховував образ ідеального українця як людини і як члена нації [5, с. 170–171].

Філософ дійшов висновків, що «ідеал людського суспільства має базуватися на засадах любові, спільної власності («все там спільне»), на республіканській та громадській рівності і можливості реалізувати природне покликання» [1, с. 175].

Розглядаючи погляди Г. Сковороди на державний устрій, Т. Боєва в науковому дослідженні підкреслює, що суспільну власність («все там спільне») не слід сприймати з вульгарних позицій, тобто суспільна власність у нього це не державна власність, а рівність прав передбачає, що усі є рівноправними суб'єктами соціально-політичного та правового простору і за законом, і в дійсності. До речі, і для творів І. Вишенського також характерним є «християнський егалітаризм, що не особливо імпонувало освіченій публіці переважно зі шляхетського середовища» [2, с. 53]. Егалітаризм, як концепція і напрям думки, пропонує створення такого порядку в суспільстві, згідно з яким у кожного рівні можливості з управління і доступу кожного до матеріальних благ.

Умовою реалізації рівності і рівноправ'я в Г. Сковороди є ідея «спорідненої праці», або «сродної» праці, яка має стати основою, фундаментом суспільного ладу. Її суть полягає в тому, що кожен через самопізнання відкриває себе, природні схильності до певної діяльності, здібності, талант, які обов'язково мають бути вдосконалені і розвинуті відповідним вихованням. Звідси і порівняння із Сократом за фразою: «Пізнай самого себе».

Сродність у Г. Сковороди є чимось важливим, це і Божий закон, і природний закон, і закон для людського суспільства. Якщо цей закон виконується, то в суспільстві панує мир і порядок, а для людини настає щастя, оскільки єдиним джерелом добра є праця.

Ідея спорідненої праці, підкреслює Т. Боєва, є різновидом думки про необхідність подолання соціального відчуження, адже «неспоріднена праця є однією з причин індивідуальних та суспільних проблем, бо будь-яка праця, зроблена без душі, породжує соціальні та внутрішні особистісні проблеми» [1, с. 175]. Вирішення проблем нерівності неможливо, все одно таке явище, як нерівність в економічному, інтелектуально-психологічному сенсі так чи інакше залишиться і тому він пропонує підійти до вирішення цієї проблеми саме через «споріднену працю» – це запорака громадського порядку, душевного комфорту, соціального та індивідуального [1, с. 175].

Ідея щодо «спорідненої праці» виступає для Г. Сковороди вкрай важливою для суспільства, це своєрідна головна складова частина суспільного устрою, а створення необхідних умов для її реалізації є для нього ефективним засобом розв'язання проблеми нерівності.

Варто звернути увагу і на критику з боку Г. Сковороди формальної рівності, яка заснована на універсальній «неспорідненості». Цій формальній рівності він протиставляв внутрішню «нерівну рівність» як можливість реалізації своїх здібностей, право на індивідуальність, на щастя [1, с. 176]. Сутність ідеї «нерівна всім рівність» представлена Г. Сковородою фонтаном, який складається з різних за розміром, формою і об'ємом посудин, які наповнюються водою. «Нерівна» передбачає, що заповненість залежить від об'єму посудини: чим вона менше, тим менше води там буде. А рівність передбачає, що процес заповнення буде однаковий для всіх посудин. У суспільному житті це означає, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого – усі різні, всі отримують рівні шанси і можливості, а головним критерієм вибору людиною морального життєвого шляху є «спорідненість» її з певним типом поведінки.

Отже, «споріднена праця» – це вираження ступеня соціальної справедливості, а право як механізм встановлення закладеної в «спорідненій праці» справедливості має виходити від людини, виражати не стільки зовнішню, скільки внутрішню міру її волі [1, с. 175].

Таким чином, принцип «нерівної рівності» логічно пов'язаний із концепцією «спорідненої праці», які відкривають людині шлях до щастя [11, с. 111]. Як зазначає Т. Боєва, ідея «спорідненої праці» виступає в Г. Сковороди як моральна підстава права [1, с. 176].

Отже, ідеал суспільно-політичного ладу Г. Сковороди витікає з його світоглядної позиції. Не створивши власної філософської системи, він залишив нам твори, за якими ясно видно, що Г. Сковорода «бачить в якості бажаного таке суспільство, в основу якого покладено самовдосконалення та прагнення до мудрості людей, де кожна людина займається тією справою, яка дозволяє їй бути щасливою» [10, с. 79].

Цілком погоджуємося з Т. Боєвою щодо того, що однією з головних тенденцій процесу розвитку сучасної української державності є поступове сприйняття напрацьованих політико-правовою думкою, в тому числі сковородинської спадщини, надбань, особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, право, права, свободи, громадянське суспільство, гуманізм і справедливий правопорядок [1, с. 176].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди, а також вивчення наукових досліджень різних вітчизняних авторів уможливають певні висновки та узагальнення.

1. Ідеал суспільно-політичного ладу Г. Сковороди витікає з його світоглядної позиції, яка спочатку розкривається в епістолярній спадщині. Він демонструє негативне ставлення до панівного класу, магнатів і царизму, висвітлює негативні звички панівних прошарків населення, звертає увагу на поміщицькі свавілля і безкарність щодо підпорядкованих, закріпачених людей.

Сковородинський кордоцентризм виступає очевидною формою гуманізму на вітчизняних теренах, він є виявом загальнолюдських цінностей в українській ментальності, демонструє важливість присутності людини у складі буття і через людяність впливає на розбудову гуманного суспільства.

Г. Сковорода обстоює свободу і права кожної людини, що в перекладі на тогочасну політичну мову передбачає демократичну тенденцію. Воля пов'язується з боротьбою за національне і соціальне визволення, що закладає основу для традиційних цінностей українського національного світогляду. Для людини спільнота є вкрай важливою і необхідною умовою, і, навпаки, основним завданням суспільства є підготовка вільної людини, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства, людини, здатної жити й боротися.

2. Ідея «спорідненої праці» – це основа суспільного ладу, запорака громадського порядку, душевного комфорту, соціального та індивідуального благополуччя, а також умова реалізації рівності і рівноправ'я.

Ідея «спорідненої праці» передбачає, що кожен через самопізнання відкриває себе, свої природні схильності, здібності, талант до певної діяльності. Сродність у Г. Сковороди є чимось важливим, це і Божий закон, і природний закон, і закон для людського суспільства. Якщо цей закон виконується, то в суспільстві панує мир і порядок, долається соціальне відчуження, адже «неспоріднена праця» є однією з причин індивідуальних та суспільних проблем.

Вирішення проблем нерівності в економічному, інтелектуально-психологічному сенсі він пропонує саме через «споріднену працю», тобто створення необхідних умов для її реалізації, коли здібності і талант до певної діяльності будуть вдосконалені і розвинуті відповідним вихованням і самопізнанням.

Ідея «спорідненої праці» у Г. Сковороди логічно пов'язана з концепцією «нерівної рівності», які відкривають людині шлях до щастя. Ця ідея представлена відомим сквородинським фонтаном. Виступаючи з критикою формальної рівності, що заснована на універсальній «неспорідненості», він протиставляв їй внутрішню «нерівну рівність» як можливість реалізації кожним своїх здібностей, право кожного на індивідуальність, на щастя.

У суспільному житті це означає, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого – усі різні,

всі отримують рівні шанси і можливості, але з огляду на внутрішній світ кожного, внутрішній потенціал і стан, головним критерієм вибору людиною морального життєвого шляху є «спорідненість» її з певним типом поведінки.

Отже, «споріднена праця» – це вираження ступеня соціальної справедливості, а право як механізм встановлення закладеної у «спорідненій праці» справедливості має виходити від людини, виражати не стільки зовнішню, скільки внутрішню міру її волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боева Т. Українське державотворення та погляди Григорія Сковороди на державний устрій. *Схід*. 2013. № 5. С. 174–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_5_33 (дата звернення 03.03.2021).
2. Кралюк П. Василь Суразький та Іван Вишенський як діячі українського православного традиціоналізму: *історико-філософський контекст. Релігія та соціум*. 2011. № 1. С. 50–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2011_1_10 (дата звернення 09.03.2021).
3. Білоус П. Іван Вишенський: проблема символічної біографії. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2015. Вип. 19. С. 12–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vfk_2015_19_4 (дата звернення 9.03.2021).
4. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 304 с. URL: <https://studfile.net/preview/5650393/page:23/> (дата звернення 10.03.2021).
5. Кожоляно Г. Ідейно-педагогічні погляди Григорія Сковороди у контексті становлення і розвитку української нації в оцінці етнолог Володимира Шаяна. *Питання історії України*. 2009. Т. 12. С. 170–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2009_12_32 (дата звернення 3.03.2021).
6. Чаяло П.П. Оцінка епістолярної спадщини Григорія Сковороди у світлі його суспільно-політичних поглядів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 3. С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkm_2013_3_17 (дата звернення 9.03.2021).
7. Горбатенко В.П., Остапенко М.А., Горбатенко І.А. Історія політичної думки в Україні : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 128 с.
8. Ушак В. Сократ і Г. Сковорода: погляди і позиції. До 285-річчя від дня народження Г.С. Сковороди. *Сіверянський літопис*. 2007. № 6. С. 153–155. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48594/15-Ushak.pdf?sequence=1> (дата звернення 4.03.2021).
9. Киселиця С.В. Український кордоцентризм як гуманізм. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2 (6). С. 19–23.
10. Ключ А.І. Суспільно-політичний ідеал Г.С. Сковороди. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. № 1. С. 75–81. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/583/603> (дата звернення 5.03.2021).
11. Осетрова О. Принцип «нерівної рівності» Г.С. Сковороди як філософська основа практичної соціальної роботи *Український соціологічний журнал*. 2017. Том 17 (1-2). С. 110–113.